

Рис. Технологічна модель процесу формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту до організації діяльності ДЮСШ

Література

1. Августимова О.С. Методика формирования управленческой компетентности у студентов вузов физической культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Волгоград, 2004. – 182 с.
2. Безкорвайна Л.В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до впровадження технології спортивного менеджменту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Вікторівна Безкорвайна. – К., 2009. – 220 с.
3. Дубревський Ю.М. Управлінська компетентність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту / Ю.М. Дубревський // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2008. – № 6. – С. 91–93.
4. Магруппова А.А. Организационно-педагогические условия формирования у студентов вузов физической культуры готовности к управленческой деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Альбина Аркадьевна Магруппова. – Челябинск, 2000. – 152 с.
5. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту: новини 20 листопада 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article>.
6. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И.П. Подласый – М. : Владос, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
7. Пронкина С.А. Решение задач профессионального самоопределения будущего специалиста по физической культуре и спорту в условиях специализированного образовательного комплекса “Школа – ДЮСШ – Университет” : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.А. Пронкина. – Южно-Сахалинск, 2002. – 191 с.
8. Прохорова М.В. Интегральная модель управленческой компетентности специалистов по физической культуре и спорту / М.В. Прохорова // Региональные проблемы физической культуры и спорта : матер. науч.-практ. конф. – Омск, 1993. – С. 55–59.

ПЕТРИЧЕНКО Л.О.

ДИДАКТИЧНИЙ КОМПЛЕКС ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Зростання вимог до якості підготовки фахівців з вищою освітою висуває перед педагогічною наукою завдання збагатити навчально-виховний процес чинниками, які базуються на застосуванні змісту, форм і методів навчання, що забезпечують інтенсивне залучення студентів до процесу оволодіння системою знань, формування вмінь і навичок. На цій основі можна суттєво підвищити рівень самостійної творчої пізнавальної діяльності студентів, створити умови для більш повного й ефективного розвитку особистості майбутнього фахівця, наблизити його підготовку до вимог європейської освіти.

Виходячи із зазначеного вище, *метою статті* є розгляд студента як суб'єкта навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів (ВНЗ), обґрунтування необхідності формування пізнавальної активності студентів у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ, визначення дидактичного комплексу засобів стимулювання пізнавальної активності студентів.

Проблеми розвитку ініціативної особистості, активізації пізнавальної діяльності у процесі навчання знайшли відображення ще у працях давньогрецьких філософів Арістотеля, Сократа, Платона, педагогів-класиків І. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, І. Песталоцці, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського. За останні роки різні підходи до вирішення проблеми формування пізнавальної самостійності та активності в дисертаційних дослідженнях обґрунтовували А. Аврамчук, С. Головань, Н. Дидусь, С. Кашин, С. Кушнірук, Т. Лазарева, В. Лозова, Н. Литвиненко, С. Марченко, Р. Олійник, Г. Остапенко, Л. Райко, В. Тюріна та інші вчені.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дослідженню пізнавальної активності особистості, аналіз практики підготовки фахівців у педагогічних ВНЗ переконує в недостатній ефективності панівного в навчально-виховному процесі й сьогодні традиційного типу навчання щодо підвищення активності студентів через притаманний йому інформаційно-догматичний метод організації викладання. Суперечності між вимогами, що постають перед фахівцями в сучасних умовах, та рівнем їх готовності до професійної діяльності, між потребою особистості в освіті та можливостями освіти задовольнити цю потребу, вимагають утвердження нових підходів до організації навчально-виховного процесу в педагогічних ВНЗ для вирішення проблеми стимулювання пізнавальної активності молоді під час навчання.

На основі аналізу праць учених (Л. Виготський, В. Лозова, С. Рубінштейн, Г. Троцько та ін.) навчання студента ми можемо розглядати як складний процес реалізації навчальної діяльності, у якій відбувається контрольоване засвоєння когнітивного і соціально-професійного досвіду (насамперед, у вигляді інтелектуальних операцій і теоретичних понять), необхідних способів дій, які реалізуються через уміння.

Виходячи з аналізу психологічних досліджень (М. Гамезо, Р. Гурін, І. Кулагіна, Л. Орлова, Т. Осипова, Є. Петрова, А. Семенова, Л. Фридман), можемо стверджувати, що навчання як пізнавальна діяльність має психологічну структуру, а його успішність залежить від активності того, хто навчається. Студент – суб'єкт навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, здатний ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність і брати на себе відповідальність за свої дії.

Виходячи із зазначеного вище, у сучасному тлумаченні специфіки навчання підкреслюється не стільки наявність взаємодії викладача та студентів, скільки якість такої взаємодії, а саме: вмiла організація і стимулювання активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Саме активна взаємодія (і безпосередня, і опосередкована) викладача (вчителя) зі студентами (учнями) є, на думку багатьох дослідників (А. Есаулов, І. Лернер, В. Паламарчук, О. Савченко, І. Харламов та ін.), визначальною в розкритті сутності навчання.

Активність слід розуміти як виявлення перетворювального, творчого ставлення індивіда до об'єктів пізнання, що передбачає наявність таких компонентів активності, як вибір підходу до об'єктів пізнання, постановка після вибору

об'єкта мети, завдання, яке необхідно виконати, перетворення об'єкта в подальшій діяльності. “Активність пізнання, – як зауважує Л. Арістова, – варто розуміти як вияв творчого ставлення особи до об'єктів пізнання, що поєднані зі змінами в його свідомості” [1, с. 30].

Пізнавальну активність як “творення особистості, яке виявляє інтелектуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чуйність студента в пізнавальному процесі”, розглядає Т. Щукіна [8, с. 116].

Пізнавальна активність дитини, на думку Л. Данилової [3, с. 18–20], – це її внутрішня готовність (прагнення і здібність) до пізнання, до подальшої участі в напруженій розумовій та практичній діяльності у процесі оволодіння знаннями, уміннями і навичками та виявлення самостійності й творчого підходу до вирішення навчальних завдань та ін.

Активність передбачає самодіяльність людини, вибір об'єктів, засобів, форм діяльності, що виявляється у визначенні оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети.

Пізнавальна активність – це ініціативне, дієве ставлення студентів до навчання, виявлення ними інтересу, самостійності в мисленні, а також енергійності і наполегливості у виконанні пізнавальних завдань.

Таким чином, на підставі аналізу наукової літератури можемо узагальнити, що пізнавальна активність є складною властивістю суб'єкта, яка, на думку вчених [4, с. 73–80], інтегрує важливі якісні характеристики його пізнавальної діяльності: пізнавальну самостійність, ініціативність, а також повноту і мобільність його знань, умінь і навичок, що формуються в цьому процесі.

На жаль, пізнавальна активність студентів у процесі навчання у вищій школі може гальмуватися рядом чинників. Серед них важливе місце займають суб'єктивні (пасивність особистості, характерологічні особливості студентів та викладачів, лінь, апатія та інші негативні стани особистості), що є причиною неуспіху в навчанні.

На думку Ю. Бабанського, причини невстигання у навчанні можна розподілити на домінуючі і супутні, а також на причини внутрішнього (щодо студентів) плану, тобто такі, що пов'язані з дефектами внутрішньої основи реальних навчальних можливостей, і зовнішнього (щодо студентів) плану, які викликані недоопрацюванням саме з боку викладачів. До причин внутрішнього плану можна віднести: а) проблеми з розвитку мислення та інших властивостей і якостей інтелекту студентів; б) нестачу знань, умінь, навичок через пропуски студента, його недоопрацювання навчального матеріалу з окремих предметів; в) негативне ставлення до навчання; г) недорозвиток вольових рис; д) неадекватна самооцінка [2, с. 192–209].

Проте серед чинників гальмування пізнавальної активності студентів у процесі навчання у вищій школі є не тільки суб'єктивні, а й об'єктивні, зумовлені самою природою навчально-виховного процесу. Розглядаючи ці об'єктивні чинники гальмування студентської пізнавальної активності у навчальній діяльності, слід відзначити той факт, що традиційно вітчизняна вища школа орієнтувала студентів не на самостійне здобуття інформації, а на сприймання знань через викладача, що й зумовило переважно безініціативне, пасивне ставлення молодих людей до навчання.

В умовах сьогодення формування нової парадигми професійної підготовки вимагає більш цілеспрямованого впливу на студентів та посилення їх навчально-пізнавальної діяльності. Щоб засвоїти необхідні знання, уміння, навички, оволодіти усіма вимогами, студент має цілеспрямовано, свідомо вчитися, опанувати всі форми самоосвіти, щоб продовжувати працювати над собою і після закінчення ВНЗ, бо, на думку вчених (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Т. Дмитренко, В. Онищук, В. Паламарчук, І. Харламов), освіченим фахівцем тепер вважається той, хто вміє самостійно здобувати знання протягом усього життя.

Педагогічною наукою накопичено значний досвід щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Однак відомі педагоги, психологи й дидакти мають різні погляди щодо стимулювання пізнавальної активності. Можна виділити два сучасних підходи до здійснення активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Одні автори розглядають активізацію пізнавальних інтересів як діяльність студентів на окремих етапах навчального процесу за умов використання різноманітних форм і методів навчання (А. Вербицький, А. Вергасов, В. Перевозкіна, В. Рибальський, А. Смолкін та ін.).

Друга частина авторів вважає активний пізнавальний інтерес рисою особистості, тобто передбачають створення необхідних і достатніх умов, які сприятимуть підтримці активності студентів протягом всього освітнього процесу. Тоді пізнавальний інтерес набуває стійкого характеру і стає особистісною якістю студента як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності (Л. Аврамчук, Л. Богоявленська, І. Ільясов, О. Конопкін та ін.).

Кожен з цих підходів є доцільним і важливим. Незважаючи на наявність різних підходів до здійснення активізації навчально-пізнавальної діяльності, дослідники цієї проблеми погоджуються в одному, що активізація – це і процес, і результат стимулювання активності особистості студентів за рахунок знаходження оптимального співвідношення між традиційними та інноваційними педагогічними методами, організаційними формами й засобами в сучасній освіті. Використання обох підходів у діалектичній єдності дає змогу сформулювати єдину точку зору на поняття сутності пізнавальної активності, яку необхідно розглядати і як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат [7].

Доцільною є думка З. Слєпкань про те, “що активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів розуміється як цілеспрямована діяльність викладача, спрямована на розробку і використання такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню пізнавального інтересу, активності, творчої самостійності студентів у засвоєнні знань, формування навичок і вмінь, застосування їх на практиці. Це спрямування діяльності студентів на пошуки вдосконалення нових знань” [6, с. 64].

Важливим соціально-психологічним чинником, який створює освітнє середовище навколо студента, є побудова навчального матеріалу та форми навчально-виховної діяльності. Інтерес до наукової теорії як стійка особистісна освіта формується в тому випадку, якщо навчальний матеріал подається не в готовому вигляді, а набувається студентами в активній пізнавальній діяльності. Він повинен містити у

собі проблему, творче, пізнавальне завдання, що стимулює у студентів внутрішню суперечність між тим, що подано, що необхідно знайти в навчальному завданні, й тими знаннями, вміннями та якостями, які має у своєму розпорядженні майбутній фахівець. Подолання цієї суперечності є механізмом виникнення інтересу до знань і основою активної пізнавальної діяльності студентів в оволодінні наукою.

З метою стимулювання пізнавальної активності студентів звичні форми навчально-виховного процесу (лекція, семінарсько-практичне та лабораторне заняття, практикум) необхідно збагачувати інноваційними методами, прийомами, засобами, які доцільно об'єднувати у дидактичні комплекси.

Під дидактичним комплексом засобів (далі – ДКЗ) стимулювання пізнавальної активності студентів ми розуміємо об'єднання активних методів та прийомів навчання студентів, які створюють умови для досягнення ними пошуково-творчих рівнів пізнавальної активності.

Впровадження ДКЗ передбачає такі дії на заняттях з майбутніми педагогами:

- перетворення лекцій на інтерактивні, а саме: впровадження коротких запитально-відповідних співбесід зі студентами протягом лекції; проведення коротких підготовлених самостійно або під керівництвом викладача презентацій студентів у ході лекції, які б розкривали одне з питань, поставлених у ній; проведення коротких тестів на 5–10 хвилин, що демонструвало б розуміння студентами викладеного матеріалу, тощо;

- перетворення практичних занять/семінарів у так звані “майстерні”, тобто такі види занять, де студенти в ході обговорень, дискусій вирішують значущі проблеми спеціальності на основі власних самостійних напрацювань, а не лише опитуються за матеріалом, начитаним у лекціях;

- широке впровадження у практичні/семінарські заняття презентацій, самостійно підготовлених студентами за завданнями викладача;

- широке впровадження рольових та ділових ігор;

- включення до навчального процесу як обов'язкової складової виконання студентами індивідуальних та групових коротко- та довгострокових (тривалістю до одного семестру) навчальних проектів, які відображають практику роботи за фахом;

- проведення майстер-класів досвідченими педагогами на практичних/семінарських заняттях;

- широке використання мультимедійних засобів у процесі читання лекцій та проведення практичних/семінарських занять, електронних та різних видів опорних конспектів лекцій, надання студентам навчальної інформації на електронних носіях, інтернет-пошук як студентами, так і викладачами для цілей навчального процесу тощо.

ДКЗ має впроваджуватися у навчально-виховний процес поступово: спочатку діагностичні засоби, що забезпечують проведення первинної діагностики пізнавальної активності студентів; потім засоби, що забезпечують високий рівень пізнавальної активності студентів під час проведення семінарів, конкурсів, тренінгів, що сприяють набуттю студентами дидактично збагаченого соціального досвіду, формуванню мотивації до навчання і, як наслідок, пізнавальної акти-

вності; насамкінець – аналітичні, які забезпечують перевірку ефективності проведеної роботи, стимулюють рефлексію студентів та викладача.

Рівні пізнавального інтересу студентів великою мірою визначаються активністю їхньої позиції у навчальному процесі, використанням різних форм і методів навчання. У ході рольових ситуацій, пізнавальних та ділових ігор, вирішення професійних завдань, імітацій студент вивчає мету, конкретизує навчальні завдання, які випливають з неї, шукає оптимальні шляхи і раціональні способи їх вирішення, що ставить його в позицію інтелектуально активного учасника навчального процесу. Використання в навчальному процесі професійних завдань, ігор, рольових ситуацій та імітацій змінює позицію студентів з таких, що пасивно сприймають, на таких, що активно засвоюють навчальну інформацію, сприяє самореалізації особистості, тобто передбачає досягнення студентами особистісного успіху, перемоги, що веде до самовираження, самореалізації. Така різноманітність навчальної діяльності забезпечує максимальну активність студентів, збуджує інтерес до самостійної роботи й потребу в ній, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, надає можливість випробувати себе в незвичних ролях, поставити себе на місце іншої людини, вийти за межі звичної соціальної та особистісної поведінки.

Створення проблемних ситуацій, вирішення проблем у навчанні відповідає сучасним вимогам психології та педагогіки навчання й розвитку студентів, оскільки сприяє формуванню самостійності та творчої активності. Активність виникає саме тоді, коли з'являється необхідність, яка спонукає людину до самодіяльності [5; 7]. Варто зауважити, що найважливішим засобом активізації пізнавальної діяльності студентів є раціональне поєднання дидактичної гри (рольова гра, вікторина, кросворд) і навчання; використання ситуативних завдань, що сприяють розвитку самостійності й активності студентів у здобутті знань; самостійна робота, що сприяє актуалізації опорних знань.

У цілому проведений теоретичний аналіз дає підстави для **висновків**:

1. Провідну роль у вирішенні завдань професійної підготовки студентів, становлення особистості майбутніх фахівців відіграє процес навчання у вищій школі. Навчання студента ми будемо розглядати як складний процес навчальної діяльності, у якій відбувається контрольоване засвоєння когнітивного й соціально-професійного досвіду (насамперед, у вигляді інтелектуальних операцій і теоретичних понять), необхідних способів дій, які реалізуються через уміння.

2. Учіння як пізнавальна діяльність має психологічну структуру, а її успіхи залежать від активності того, хто вчиться. Студент – суб'єкт навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, здатний ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність і брати на себе відповідальність за свої дії.

3. Пізнавальна активність – це ініціативне, дієве ставлення студентів до навчання, виявлення ними інтересу, самостійності в мисленні, а також енергійності і наполегливості у виконанні пізнавальних завдань. Пізнавальна активність є складною властивістю суб'єкта, яка інтегрує важливі якісні характеристики його

пізнавальної діяльності: пізнавальну самостійність, ініціативність, а також повноту і мобільність його знань, умінь і навичок, що формуються в цьому процесі.

4. У навчанні студентів у ВНЗ ще й досі існують серйозні недоліки. Традиційно вища школа орієнтує студентів не на самостійне здобуття, а на сприймання знань через викладача, що й зумовлює переважно безініціативний стан особистості молодшої людини. Потрібно створювати майбутнім фахівцям умови для самостійного пошуку знань і набуття соціального досвіду в різних формах навчання.

5. Активність людини передбачає певний психологічний стан, який зумовлюється її потребами, мотивами, інтересами, вольовими процесами. Вони сприяють формуванню певних установок на необхідність набуття знань. Таким чином, компоненти пізнавальної активності (потреби, інтереси, мета, мотиви, воля) людини є тією основою, знання психологічних особливостей якої сприяє цілеспрямованій діяльності з формування активної студентів у навчально-виховному процесі вищого закладу освіти. Особистість, реалізуючи певні потреби, інтереси в конкретній діяльності, виявляє ті чи інші свої якості, серед них – пізнавальну активність.

6. Вважаємо, що формуванню пізнавальної активності студентів у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ сприятиме впровадження спеціально розробленого дидактичного комплексу засобів. Під дидактичним комплексом засобів стимулювання пізнавальної активності студентів ми розуміємо об'єднання активних форм, методів, прийомів навчання студентів, які створюють умови для досягнення ними пошуково-творчих рівнів пізнавальної активності. Шляхами активізації навчання студентів є: перетворення лекцій на інтерактивні, практичних занять та семінарів у так звані “майстерні”; широке впровадження мультимедійних засобів, рольових та ділових ігор, презентацій, самостійно підготовлених студентами за завданнями викладача; проведення майстер-класів досвідченими педагогами та ін.

Література

1. Аристова Л.П. Активность учения школьника / Л.П. Аристова. – М. : Просвещение, 1968. – 139 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Аспект предупреждения неуспеваемости школьников // Избранные педагогические труды / [сост. Ю.К. Бабанский]. – М., 1989. – С. 192–209.
3. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність студентів / Л. Данилова // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 18–20.
4. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності студентів як педагогічна проблема / Р. Ігнатова // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 18. – С. 73–80. – (Серія педагогічна).
5. Лозова В.І. Пізнавальна активність студентів: спецкурс з дидактики : навч. посіб. для пед. ін-тів / В.І. Лозова. – Х. : Основа, 1990. – 89 с.
6. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З.І. Слєпкань. – К. : НПУ, 2000. – 210 с.
7. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И. Шамова. – М. : Знание, 1982. – 96 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ І СУТНІСТЬ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Сенсом сучасної вищої освіти є становлення компетентного спеціаліста, який здатний вирішувати професійні завдання на високому рівні, відповідально діяти за фахом в умовах швидких змін у галузі науки і виробництва, вільно орієнтуватися у соціально-культурних обставинах.

Компетентнісний підхід до організації навчання у ВНЗ є гострою необхідністю і суспільною потребою сьогодення. Він має забезпечити формування та ефективного використання творчого потенціалу особистості, сприяти підвищенню її професіоналізму й конкурентоспроможності, посиленню її соціальної і професійної мобільності, розвитку інноваційного характеру мислення спеціаліста і його професійно-етичних переконань. У зв'язку із цим першочерговим завданням постає концептуальне переосмислення цілей, способів, принципів, змісту сучасного вузівського педагогічного процесу, створення педагогічних умов, які б гарантували суспільству отримання головного результату вищої освіти – професійно компетентного фахівця.

Питанням професійної компетентності, професійної культури, професіоналізму останніми роками приділяли значну увагу видатні представники психологічної та педагогічної наук. В. Аніщенко, С. Батищев, С. Гончаренко, І. Зязюн, К. Корсак, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Михайличенко, Ю. Нагірний, О. Овчарук, О. Романовський, Т. Сущенко, І. Тараненко, В. Тюріна, П. Третьяков, А. Хуторської, Т. Шамова, О. Щербаков, І. Ящук та ін. присвятили свої наукові праці певним питанням професійної компетентності у різних сферах вищої освіти. Але слід зазначити, що найбільш пильна увага приділялася формуванню професійних компетентностей випускників педагогічних та інженерних вишів. Ми бачимо своїм завданням вивчити й узагальнити цей досвід та на його основі визначити поняття професійної компетентності судноводіїв, адже у цій сфері вищої професійної освіти психолого-педагогічні здобутки майже відсутні.

Таким чином, *мета статті* полягає в розкритті сутності поняття “професійна компетентність” та визначенні основних рис професійної компетентності судноводія морського флоту.

У нашому дослідженні ми спираємось на такі теоретичні положення:

– з психологічного погляду *компетентність* (лат. *competens* – відповідний, здатний) – психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, які виходять із відчуття власної успішності й корисності, що дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [9, с. 203];